ВОДИЧ

КРОЗ СТАЛНЕ ПОСТАВКЕ МУЗЕЈА ВОЈВОДИНЕ

МУЗЕЈ ВОЈВОДИНЕ
MUSEUM OF VOJVODINA

МУЗЕЈ ВОЈВОДИНЕ
MUSEUM OF VOJVODINA

ВОДИЧ
КРОЗ СТАЛНЕ ПОСТАВКЕ МУЗЕЈА ВОЈВОДИНЕ

Драго Његован
Лидија Мустеданагић
Тијана Станковић Пештерац

Нови Сад 2019.

ВОДИЧ КРОЗ СТАЛНЕ ПОСТАВКЕ МУЗЕЈА ВОЈВОДИНЕ

Издавач:
Музеј Војводине, Нови Сад

Аутори:
др Драго Његован
мр Лидија Мустеданагић
мр Тијана Станковић Пештерац

Дизајн:
Јелена Добровић Бојановић

Припрема:
инг. Владимир Ватић

Фотографије:
Милица Ђукић, Жељко Мандић

Штампа: Епоха д.о.о.

Тираж: 1.000 примерака

ISBN 978-86-81086-27-8

Издавање публикације омогућио је Покрајински секретаријат за културу, информисање и односе с верским заједницама

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

069(497.113)(036)

ЊЕГОВАН, Драго, 1955-
Водич кроз сталне поставке Музеја Војводине / Драго Његован, Лидија Мустеданагић, Тијана Пештерац Станковић. – Нови Сад : Музеј Војводине, 2019 (Пожега: Епоха д.о.о.). – 48 стр. : илустр. ; 21 cm

Тираж 1.000.

ISBN 978-86-81086-27-8
1. Мустеданагић, Лидија, 1964- 2. Станковић-Пештерац, Тијана, 1978-
а) Музеј Војводине (Нови Сад) – Стална поставка – Водичи
COBISS.SR-ID 332744967

Садржај:

Музеј Војводине 5

Археологија 8

Историја 19

Етнологија 29

Музеј присаједињења 1918. 39

Новија историја 44

Музејски комплекс Кулпин 50

Етно-парк „Брвнара“ у Бачком Јарку 52

Музеј Војводине, стара разгледница, прва половина 20. века

МУЗЕЈ ВОЈВОДИНЕ

Музеј Војводине са својом историјском позадином окупира културну јавност већ више од пола века. Његови корени досежу до 1847. године када је Матица српска, тада ситуирана у Пешти, одлучила да оснује Српску народну збирку или Музеум. Прва музејска збирка настала је из богате заоставштине угледног српског грађанина из Арада Саве Текелије, а представљена је тек након отварања Музеја Матице српске 1933. године. После Другог светског рата из овог музеја издвојен је део материјала и, одлуком покрајинских власти, 30. маја 1947, основан је Војвођански музеј као музеј комплексног типа, сложене структуре, највећи ове врсте у Србији. У њему су се стекле збирке из археологије, етнологије, историје, историје уметности, зоологије, ботанике, геологије, палеонтологије и минерологије.

Из фондова Војвођанског музеја разгранале су се многе установе задужене за заштиту културе и природе. Тако су настали Музеј радничког покрета и народне револуције Војводине, Музеј града Новог Сада, Позоришни музеј Војводине, Завод за заштиту споменика културе и Завод за заштиту природе. Музеј радничког покрета и народне револуције, основан 1956. године, промењен је у Музеј социјалистичке револуције, а потом у Историјски музеј Војводине и као такав сјединио се са Војвођанским музејом 1992. године у установу под називом Музеј Војводине.

Данас је то организационо, стручно и концепцијски модерна установа са богатим музејским фондом који броји око 200.000 предмета и богатим специјализованим библиотечким фондом од око 65.000 публикација. Музеј од 1952. године редовно издаје свој годишњак који данас излази под називом *Рад Музеја Војводине*.

Основну делатност Музеја Војводине чини прикупљање, обрада, заштита, документовање, презентовање и публиковање покретних културних добара. Музеј обавља и надзор над стручним радом 16 музеја, галерија и музејских збирки на подручју Војводине.

Стална поставка у централној згради Музеја у Дунавској 35 отворена је 1990. године, а измењена први пут 1996. године. На њој су се нашли многобројни експонати који имају посебну, раритетну и уметничку вредност и приказују прошлост и културно наслеђе вишенационалне Војводине. Смештена је на површини од 2.000 м^2, а чини је преко 4.000 предмета, који компонују више хронолошких и тематских целина. Поставка је сведочанство о прошлости живота на тлу Војводине од праисторије до 19. века и цивилизацијским достигнућима људи који су овде живели у распону од 8.000 година. Музеалије говоре о времену од палеолита и мезолита до средњег века у археолошком делу, те од 15. до друге половине 19. века у делу који говори о историји и историји уметности. Део који је заступљен етнолошким предметима третира рурални живот покрајине од краја 18. до половине 20. века. Музеј присаједињења 1918. године јесте посебна стална поставка која представља тему присаједињења војвођанских области Србији 1918. године на 250 м^2 и физички је одвојена од централне сталне поставке. На њу се улази са бочне стране зграде, из парка посебно преуређеног за њено отварање 2018. године. Стална поставка о историји Војводине од средине 19. до средине 20. века у згради у Дунавској 37, била је отворена 1997. године. Од ње је, након 2009, присутан само део који говори о Другом светском рату, који се, уз поставку о Првом светском рату (од 2014) налази на 435 м^2.

Музеј Војводине данас чине следећа одељења: Одељење археологије (са одсецима за праисторију, антику, средњи век, нумизматику и археобиологију), Одељење старије и културне историје (са збиркама из нумизматике, историје спорта, школства, фотографије, картографије, историје уметности итд.), Одељење савремене историје (са збиркама фотографија, архивских докумената, плаката, наоружања, одликовања и др.), Одељење етнологије (са збиркама одевања, покућства, текстила, аудио и видео записа, предмета везаних за привредни, друштвени и духовни живот итд.), Одељење конзервације и рестаурације (са лабораторијама за керамику, метал, папир, текстил, дрво и штафелајно сликарство, са столарском радионицом и фото лабораторијом), Одељење Музеј присаједињења 1918. (са збиркама униформи, докумената и уметничких предмета), Одељење Музејског комплекса у Кулпину (са збирком из пољопривреде, те ликовне и примењене уметности), Одељење за издавачку

делатност и библиотека са Збирком старе и ретке књиге и ексли-бриса и Одељење за педагошки рад и односе са јавношћу.

Депандансе Музеја Војводине су етно-кућа „Брвнара" у Бачком Јарку са сталном поставком етнолошко-историјских предмета колониста из Босанске Крајине, Музејски комплекс у Кулпину (од 2004), где се налази стална поставка са пољопривредним предметима и поставка стилског намештаја, а од 2018. и Медицинска музејска збирка – Пастеров завод, са сталном поставком у две зграде у болничком комплексу у Новом Саду – Пастеровом заводу и Хемптовој кући.

АРХЕОЛОГИЈА

Петнаест археолошких збирки са преко 56.000 предмета заведених у главни инвентар, као и бројне збирке теренског и студијског инвентара, показују богатство археолошког наслеђа војвођанских области. Археолошки део Сталне поставке смештен је у три сале на простору од око 700 м^2 и одражава континуитет живота у плодној равници – од старијег каменог доба (палеолита) до позног средњег века. Изложени су најврснији археолошки експонати и објашњени предметним и тематским легендама, картама, те фотографијама налазишта са којих потичу.

Прича о животу људи на панонским просторима почиње скромним налазима из старијег каменог доба, а потом бројним артефактима које су користили први земљорадници. Млађе камено доба или неолит донело је важне промене у животу људи, које су се одиграле у другој половини 6. миленијума п. н. е., познате под именом неолитска револуција. Судећи према бројним истраженим и евидентираним локалитетима (Доња Брањевина, Старчево, Голокут, Гомолава, Борђош, итд.), у то време у Војводини живели су припадници више култура (старчевачке, винчанске, потиске, ленђелске). Прелазак са ловачко-сакупљачког начина живота на седелачки довео је до изградње трајнијих насеља, најчешће поред река, језера или бара, са кућама од дрвених облица, плетера и блата. Међу алатима од камена и кости и бројним посудама које сведоче о развоју грнчарства и уметничким тенденцијама које су биле специфичне за сваку културу понаособ, истичу се фигурине од керамике у људској стилизованој форми. Још од старијег каменог доба људи су израђивали људске или животињске фигуре од материјала који су им били доступни. Највећи број тих фигура представљале су жене, са наглашеним женским атрибутима, што се повезује са култом плодности. На Сталној поставци истиче се тзв. Црвенокоса богиња, откривена 1989. године у селу Доња Брањевина, на северозападу Војводине. Њена коса обојена је у црвено, а наглашене груди, бокови и глутеји, те урезана вулва,

Црвенокоса богиња,
Доња Брањевина, неолит

симболички указују на плодност и материнство као важне феномене у свести тадашњих људи. По својој иконографији, евоцирајући Богињу мајку, односно митску мајку богова и свега живог, Црвенокоса богиња одражава везу између плодности жене, земље и биљног света. Према другом тумачењу, она садржи и симболе мушке плодности, јер када се погледа са задње стране, њена појава има фалусоидни облик.

У витрини бр. 8 налази се необична двоглава статуета. Представе фигура са две главе нису биле тако честе у праисторијској уметности, па остаје недоумица да ли је у питању реалистички приказ сијамских близанаца или је то био култни идол са одговарајућим значењем.

Појава металургије изазвала је важне промене у начину живота праисторијског становништва и представља нови степен у развоју људских култура. Прва употреба бакра везује се за бакарно доба (енеолит), које је трајало током 4. и 3. миленијума п. н. е. На територији Војводине тада су егзистирале аутохтоне културе – тисаполгар и бодрогкерестур, а са индоевропском сеобом, крајем 4. и почетком 3. миленијума, појавили су се нови становници. Данас их знамо под називима Чернавода – Болераз, баденска, костолачка и вучедолска култура. Више од две хиљаде пронађених хумки (тумула) на територији Војводине сведочи о доласку нових популација и новим обичајима сахрањивања.

Двоглава статуета,
Гомолава, неолит

Животињске кости често су најбројнији археолошки налази на једном локалитету и значајно су сведочанство о свакодневном животу. Оне дају одговоре на питања о односу људи и животиња, утицајима човека на природу, исхрани и преживљавању. У две витрине изложени су остаци дивљих и домаћих врста животиња, пронађени на археолошким налазиштима широм Војводине. Они рефлектују богатство природе са једне стране, а са друге, вештину човека да лови и узгаја одређене животињске врсте.

Период праисторије између 2 500. и 950. године п. н. е. добио је назив по откривању и употреби бронзе – легуре бакра и калаја. Напредак и промене које настају услед коришћења бронзе за ливење оруђа, оружја и накита, употребе коња и кола, и др., доводе до раслојавања друштва и развоја ратних техника, због чега су насеља у бронзаном добу често била подигнута на неприступачним местима и утврђена земљаним бедемима са рововима. Велико насеље које потиче из овог времена откривено је на локалитету Феудвар код Мошорина. На њему су српски и немачки археолози крајем 80-их година 20. века истраживали куће постављене у редовима, са уским улицама, моћним земљаним бедемом и ровом око насеља.

Људи бронзаног доба су своје покојнике сахрањивали са личним накитом и прибором на гробљима, у близини насеља. Покопавали су их у згрченом положају или спаљивали. На једној од истражених бронзанодобних некропола моришке културе, пронађена је и лобања изложена на Сталној поставци. Шупљине кружног облика, које се виде на њој, трагови су трепанације – примитивног облика неурохирушке праксе. Неколико хиљада трепанираних лобања пронађених широм света сведочи о првим медицинским знањима, али и необичним обичајима појединих култура. Ова лобања једна је од девет трепанираних са некрополе у Мокрину, које представљају најстарији познати случај трепанације на територији Србије. Етнолошке студије показале су да се овај обичај практиковао у забаченим деловима Србије, Црне Горе, Босне и Херцеговине и Албаније све до почетка 20. века.

Гвоздено доба обележило је откриће новог метала. У данашњу Војводину гвожђе су донели Трако-Кимери током 9–8. века п. н. е. Бројни артефакти (разноврсно оруђе, оружје, накит од керамике, камена, кости, бронзе и гвожђа) изложени у овом делу Сталне поставке потичу са утврђених насеља пронађених на локалитетима Калакача код Бешке, Градина на Босуту, Феудвар код Мошорина. Они сведоче о високом степену развоја две културе старијег гвозденог доба – босутске и валско-даљске.

Старије гвоздено доба трајало је од око 950. до око 350. године п. н. е., да би млађе гвоздено доба (од краја 4. века н. е.) на овим просторима обележели Келти. Њихова племена су у освајање континенталне Европе кренула из области око горњих токова Рајне, Роне и Дунава, а након пораза код Делфа (279. године), формирала су трајна насеља у Подунављу, Посавини и Поморављу. Подунавски Келти основали су племенску заједницу Скордиска у чији састав је ушло и домородачко становништво.

Келти су познати по веома развијеној материјалној култури. У ове крајеве донели су и неке новине, као што су ковање новца и његова употреба у трговини, те производња посуђа на грнчарском витлу. Експонати из овог периода потичу са локалитета у Врбасу (Чарнок), Плавни, Гомолави и Обрежу, а келтска грнчарска пећ израђена је по угледу на пећи које су откривене на Гомолави. Њихова бројност сведочи о томе да су на овом месту Келти имали велику радионицу за производњу керамике. Посуде које су у њима пронађене изузетног су квалитета и показују вештину и знање грнчара.

Почетак новчане привреде у млађем гвозденом добу везује се за Келте, чији су војни најамници исплаћивани у новцу за своје услуге. Они су ковали златни, сребрни и бронзани новац. У Подунављу су такође коришћене и драхме – новац грчких колонија (под римском управом Аполоније и Дирахиона), као и римски сребрни денари који су стизали са страним трговцима из северне Италије, преко Аквилеје и Сегестике.

Односи Подунавља са североиталским подручјем претходили су римском освајању. У ове крајеве Римљани су стигли у време Августових освајања Илирика 35–33. године н. е., а гушење далматско-панонског устанка 10. године н. е. довело је до оснивања провинције Паноније. Тиме почиње романизација наших крајева – граде се путеви, те подижу насеља и градови, међу којима су највећи били Сирмијум и Басијане. Како би се одбранили од честих варварских упада, крајем 1. и почетком 2. века Римљани су изградили лимес – низ утврђења на десној обали Дунава. Сирмијум постаје центар провинције Доње Паноније у 3. веку, а 294. цар Диоклецијан проглашава га за један од четири центра Римског царства. Већа пољопривредна имања – виле рустике, била су значајан чинилац економског развоја провинције током 3. и 4. века. Из једне такве виле, пронађене у селу Хртковци, потиче фреска која је изложена на Сталној поставци.

Три позлаћена римска шлема из Беркасова код Шида и Јарка код Руме су најзначајнији експонати из овог периода (4. век), а уједно и највреднији предмети који се чувају у Музеју Војводине. Два чувена шлема доспела су у Музеј 1955. године, након што их је, копајући њиву, пронашла мештанка села Беркасово. Након ископавања на овом месту, археолози су открили да су шлемови у римско време закопани у земљу заједно са два пара коњских жвала и неколико сребрних украсних делова за појас. Натпис VICIT [LIC]INIANA са једног од шлемова, помогао је археолозима

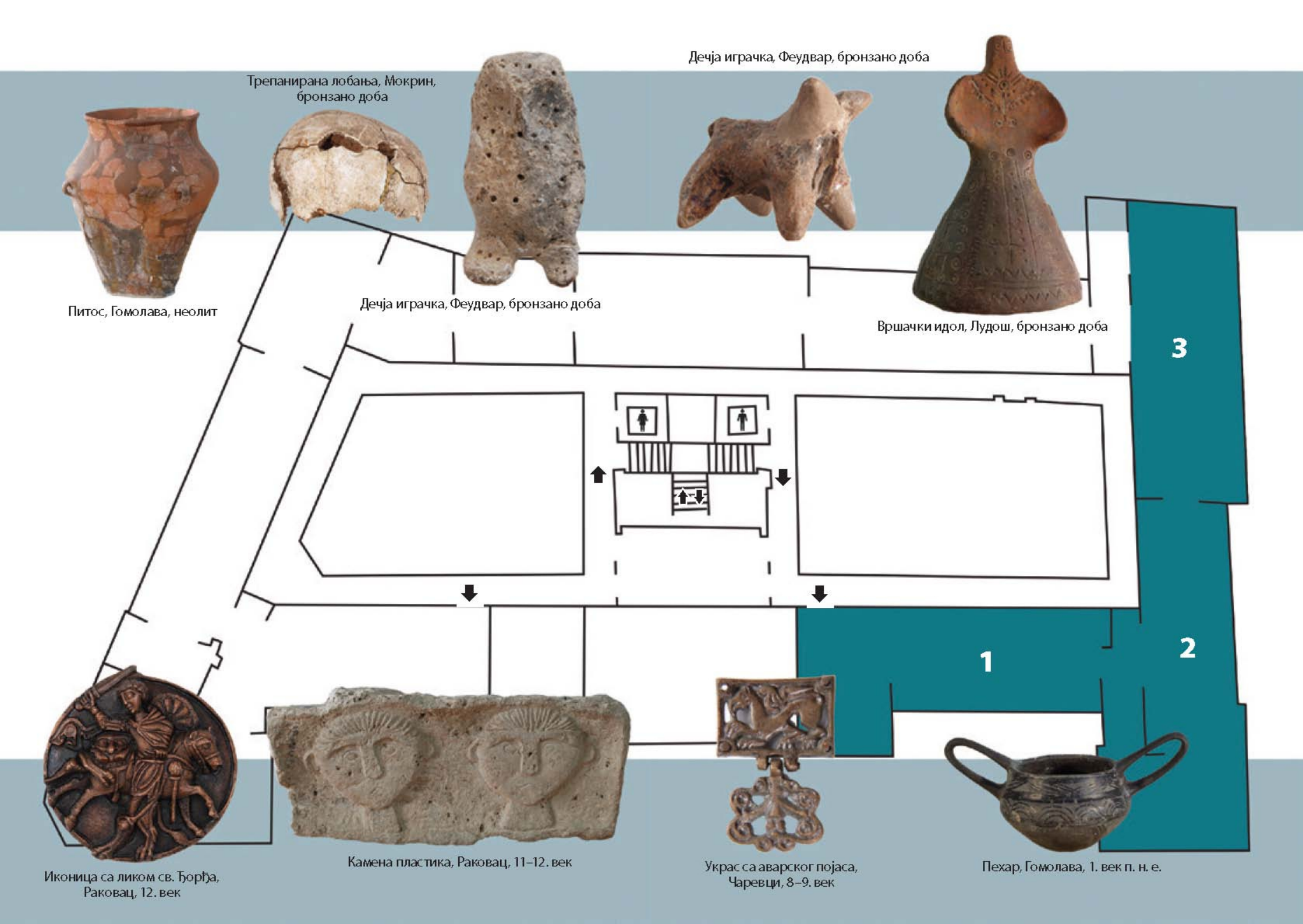
Трепанирана лобања, Мокрин, бронзано доба
Дечја играчка, Феудвар, бронзано доба
Питос, Гомолава, неолит
Дечја играчка, Феудвар, бронзано доба
Вршачки идол, Лудош, бронзано доба
3
2
1
Иконица са ликом св. Ђорђа, Раковац, 12. век
Камена пластика, Раковац, 11–12. век
Украс са аварског појаса, Чаревци, 8–9. век
Пехар, Гомолава, 1. век п. н. е.

Шлем, Беркасово, 4. век

Шлем, Беркасово, 4. век

да га датују на почетак 4. века, у време када су се око римског престола борили будући цар Константин Велики и његов противник Лициније. Према једном тумачењу, шлемови су могли бити закопани приликом повлачења Лицинијевих трупа ка Сирмијуму после битке која се одиграла код Цибала (данашњих Винковаца) 314. или 316. године. Други шлем из Беркасова најлепши је и најраскошнији примерак међу познатим примерцима касноримских шлемова. Изузетног сјаја, украшен умецима од стакла који имитирају смарагд и полудраго камење оникс и калцедон, већ пола века одушевљава научну и ширу јавност.

У околини села Јарак, 17 км југоисточно од некадашњег Сирмијума 2005. године откривен је мали керамички крчаг са деловима шлема. Пре него што се обратио стручњацима Музеја Војводине, проналазач је комаде сребрног позлаћеног лима исправљао и лепио на картонску подлогу, не познајући њихову функцију и намену. Реконструкција је била могућа јер је 85% шлема било сачувано, па је након годину дана мукотрпног конзерваторског рада, шлем осванув пуном сјају. Тешко је са сигурношћу утврдити шта је узроковало уништавање једног овако раскошног шлема, али је очигледно да је неко, вероватно у античко време, са њега скинуо позлаћену оплату, заковице и нитне, а те

Шлем, Јарак, 4. век

комаде ставио у крчаг и из непознатих разлога похранио у земљу. Овакве шлемове могли су носити високи римски официри из реда коњаника.

Тип касноримског шлема је у археолошкој литератури добио назив према изузетним налазима из Беркасова – *шлемови типа Беркасово*. Данас је у свету евидентирано петнаестак примерака, а Музеј Војводине је једини у којем се налазе три.

Сарматска племена, номади иранско-јужноруског порекла, живели су у простору данашње Бачке и Баната од 1. до 4. века и са Римљанима имали променљиве односе – од сарадње до сукоба. Богати налази из некропола, изложени у неколико витрина, показују изузетно умеће занатлија, нарочито у изради разнобојних стаклених перли и накита од племенитог метала, које су носиле сарматске жене.

Осим тога што говори о богатству њеног поручиоца, зидно сликарство гробнице из Бешке показује мешање религија и њихових обележја (грчко-римских и хришћанских), те симболизује живот на овом и прелазак у онај свет. Проналасци фресака из касноантичког периода веома су ретки у нашим крајевима, те се бешчанске фреске убрајају међу највредније експонате Музеја.

Велика сеоба народа започела је у другој половини 4. века, а окончана крајем 9. века, захвативши све просторе од Урала и Црног мора до Атлантског океана и Медитерана. Пред најездом варвара срушен је свет античке цивилизације, а ово раздобље праћено је дубоким друштвеним, економским променама и створена етничка структура, из које ће настати прве ранофеудалне државе. Почетак велике сеобе наговестио је 375. продор Хуна из Централне Азије, а затим и Гепида, Гота, Лангобарда, Авара и Словена, да би се завршила

Накит из германског гроба, Хртковци, 5. век

доласком Мађара. У витринама 84 и 85 могу се видети делови војничке опреме, украси за коња, женски накит и други предмети који потичу из некрополе 8. и 9. века у Новом Сланкамену. Међу њима најтипичнији су метални делови појаса, специфичног за аварске ратнике. У оквиру аварске ношње, појасне гарнитуре имале су посебну улогу, показујући значај и положај њиховог власника унутар клана.

После досељавања Мађара, крајем 9. века, територија данашње Војводине постала је гранично подручје нове угарске државе, изложено јаким политичким и културним утицајима Византије, са шароликим етничким саставом. Оснивањем првих градова, у Угарску стижу занатлије и трговци из средње Европе (углавном Немачке), а од 14. века започиње масовније насељавање српског становништва са југа.

На Сталној поставци Музеја представљени су најважнији средњовековни споменици културе на територији данашње Војводине – Раковац, Арача, Бач. У Раковцу су очувани трагови романичке базилике са криптом, украшене каменом пластиком, на чијим рушевинама је у 13. веку подигнута нова црква у готичком стилу. Изложени су изузетни примерци романичке камене пластике – делови стубова, капитела и олтарских

преграда, као и бронзане иконице из 12. века, пронађене у раковачком манастирском комплексу. Ови јединствени предмети украшени су религијским представама Христоса на престолу, Богородице, св. Козме и Дамјана, светих ратника Ђорђа и Димитрија, и сл. у византијском стилу, а текстови поред, представљају молитве написане на грчком језику. Неке од иконица вероватно су чиниле део реликвијара, односно предмета за чување реликвија.

Близу обале Тисе, у Арачи, недалеко од Новог Бечеја, у првим деценијама 13. века, основан је самостан са романичком базиликом, који у 14. веку дограђују фрањевци. Из времена када је ово била бенедиктинска опатија, остала је базилика са три апсиде и масивним зидовима од црвене опеке. Данас је то импозантна рушевина, окружена њивама, под којима се крију остаци средњовековног насеља. О монументалним претензијама градитеља сведоче тесани камен, мермер и опека, чији се делови могу наћи на поставци. У историјским изворима не постоје подаци који поуздано утврђују време њеног настанка, али се на основу њене архитектуре претпоставља да је грађена крајем 12. и почетком 13. века, а од 18. века, по одласку Турака из Баната, остала је у рушевинама.

Једино очувано средњовековно утврђење у Војводини налази се у Бачу. Оно је релативно малих димензија и има облик трапезоида са пет истурених одбрамбених кула, изграђених од опеке уз примену камена за декоративне елементе. Тврђава је одувек привлачила пажњу трагача за благом и оних који су готово два и по века разносили опеку и камен. Вишедеценијски рад на заштити и реконструкцији утврђења у Бачу учинио је ово место туристичком атракцијом. У реконструисаној донжон кули налази се мања Стална поставка која показује богатство археолошких налаза пронађених током дугогодишњих ископавања.

С обзиром на то да је Стална поставка направљена 1990. године, као и то да су од тада до данас реализована бројна археолошка ископавања која су дала нове резултате, у будућности предстоји реинтерпретација археолошких налаза и модернизација њихове презентације у складу са савременим музеолошким тенденцијама и општим развојем археологије као науке.

Најрепрезентативнији примерци камених споменика из римског доба изложени су у Лапидаријуму, испред улаза и у фоајеу Музеја.

У питању су надгробни и заветни споменици, те један миљоказ, који говоре о свакодневном животу и религији становника римске Панонија. Од 2011. године, када је посејана најстарија позната врста пшенице – једнозрна пшеница, коју су сејали први ратари на нашим просторима пре скоро 8.000 година, у Лапидаријуму се налази и Археоботаничка башта, јединствена специјализована ботаничка башта. У њој се узгајају биљке које су људи у давној прошлости сакупљали и гајили, а на којима се заснивала људска исхрана у различитим периодима прошлости, почев још од времена неандерталаца. Археоботаничка башта представља непроцењив генетски фонд и својеврсну културну заоставштину свих народа који су живели на тлу данашње Војводине, али и један облик експерименталне археологије.

С обзиром на то да Музеј Војводине, у складу са потребама савременог друштва, ради на процесима дигитализације културног наслеђа (од 2010. године), Стална поставка такође располаже средствима информационо-комуникационих технологија. Како дигитализација културног наслеђа за крајњи циљ има постизање његове видљивости и доступности, осмишљена је апликација Тимус. Помоћу екрана осетљивих на додир, на Сталној поставци могуће је, преко Тимуса, вршити претрагу базе података и добити основне информације о изложеним, али и депонованим музејским предметима. Поред тога реализован је мултимедијални водич кроз сталну поставку на пет језика (српском, енглеском, немачком, мађарском и словачком), као и Музејска е-Свезналиц@, апликација проширене стварности, игрица за децу узраста 4–6 година. У оба случаја, ради се о апликацијама за мобилне уређаје – телефоне и таблете.

ИСТОРИЈА

Историјски део сталне поставке следи одмах иза археолошког и приказује период од средњег века до друге половине 19. века у Војводини. Почиње са мањим делом који сеже у 15–16. век, да би се потом прича разгранала на 17, 18. и 19. век, у свим сегментима културне, политичке, економске и војне историје.

Сеобе српског становништва, угроженог у границама бивше средњовековне српске државе која је у 15. веку пала под отоманску власт, интензивирале су се у 16. веку, када су Срби јужно од Саве и Дунава кренули ка северним пределима, насељавајући области широм Угарске. Старом словенском слоју који је овде још од Сеобе народа постојао, како у 15. веку, а потом у доба угарско-турских ратова и сремских деспота, као и под Турцима у 16. и 17. веку, у великим масама прикључило се српско становништво са Балкана. Срем, Бачка и Банат, све до Влашке и Ердеља, постали су нове српске земље које су савременици означавали као Србије (Rascie).

Читав низ градова и тврђава уз реке Мориш, Дунав и Тиса били су станишта српских шајкаша, те православних трговаца и војника. У нова насеља, која су гушће или ређе премрежавала старе угарске крајеве, Срби су преносили своју културу, предања и веровања. Ктитори из породица српских деспота подигли су у периоду 15–17. века предивне манастире на падинама Фрушке горе, а највећи број њих у традицији рашког и моравског градитељства. Стога се овај период представља копијама фресака Св. Саве, Деспота Стефана Лазаревића, Максима Бранковића, картом фрушкогорских манастира и копијом *Четворојеванђеља* из манастира Беочин (1565/75), копијом бакрореза са представом Коморана, који је на бранику хришћанске Европе остао неосвојив од Турака.

Простор данашње Војводине Турци су освајали постепено. Падом Београда (1521) освојили су један део Срема, а после Мохачке битке (1526) источну Славонију и цео Срем. Целокупна територија данашње Војводине

потпала је под османску власт после пада Баната (1552), који је освојио исламизовани Србин Мехмед паша Соколовић. У његовој војсци било је око 20.000 Срба. Освојена земља је била дељена у складу са друштвеним положајем – поседе су добијали високи државни моћници и војници, а зависни сељаци су обрађивали земљу уз давање разних пореза. За време турске владавине сеоско становништво су углавном чинили Срби, док је у градовима махом живело потурчено становништво.

Један од највећих устанака против Турака у историји југоисточне Европе 16. и 17. века био је у Банату 1594. године, који је укључио све веће градове између Мориша и Дунава. У њему су поред Срба учествовали и Мађари и Румуни из Ердеља. Устаници су подлегли тек кад се на њих упутила велика султанова војска. На челу турске војске био је Синан-паша који је 27. 4. 1594. спалио мошти Светог Саве на Врачару, а на том месту се данас налази највећи православни храм на Балкану – храм Светог Саве (Београд).

Након обнављања Пећке патријаршије 1557. године, српско становништво је потпало под њену ингеренцију, што је било значајно и за одржање српске националне свести. Било је организовано више епархија, духовни живот је богатији, а посебно се истиче преписивачка и уметничка делатност у фрушкогорским манастирима. Бачком и већим делом Срема Турци су владали до Карловачког мира (1699), док су источни Срем и Банат остали под управом Отоманске империје до Пожаревачког мира (1718). На карти на сталној поставци видна је активност обновљене Пећке патријаршије, а преко пута ње налази се огромна копија зидног живописа цркве фрушкогорског манастира Хопова *Покољ витлејемске деце* из 16. века. У продужетку се налази пано на којем се описује манастир Хиландар на Светој гори (Грчка) и његове везе са Србима и приложницима из Војводине, које су нарочито биле јаке у 16. и 17. веку.

Осим великог броја рукописних књига у цркве и манастире северно од Саве и Дунава преношене су и штампане књиге старих српских штампарија у Цетињу, Венецији, Горажду, Грачаници, Милешеви, Београду, Острогу, Лавову, Кијеву и Москви. На поставци се налази десет копија таквих књига, највише оних из венецијанских штампарија.

Аустријско-турски ратови, вођени на овим просторима од 1683. до 1739. године, условили су велика миграциона кретања и знатно изменили административну и војну границу Аустрије и Турске. Досељавање Срба у све јужније делове Аустријске монархије добило је најмасовније облике

у време Бечког рата 1683–1699. Како се српско становништво разбежало пред Турцима, аустријски команданти су их почели селити из западне Србије у Срем и Славонију. У том периоду одиграла се Велика сеоба Срба (1690) са патријархом Арсенијем III Чарнојевићем на челу. Српски народ населио је тада Бачку, Банат, Срем и подручје Угарске све до Будима и Коморана. За заслуге у рату против Турске и одбрану јужних граница Хабзбуршке монархије, бечки двор је српском народу, почев од 1690, издао читав низ привилегија, односно повластица којима су гарантоване слобода вероисповести и избора црквених старешина, подизање школа, цркава и манастира, ослобађање од пореза католичкој цркви и неговање обичаја. Догађаје илуструју гравире победоносних битака против Турака код Сланкамена 1691, Сенте 1697, Петроварадина и Темишвара 1716. године, портрети и лични предмети значајних личности овог периода српске историје, те привилегије које су издали аустријски цареви Леополд I (из 1690, 1691. и 1695), Карло VI и Марија Терезија. На сталној поставци се налазе и важне књиге, које су умножаване у скупој бакрорезној техници, као што је *Стематографија* (1791) Христофора Жефаровића, која није само зборник грбова „илирских" земаља, већ и портрета српских светитеља и значајних људи од средњег века до патријарха Арсенија IV Шакабенте. Под Шакабентом се одиграла Друга сеоба Срба, када је у Срем, делимично и Банат, прешло српско грађанство, нарочито из Београда, што је довело да јачања популације у Срему, Новом Саду, Осеку и Војној граници. Као најмаркантнији предмет, не само својом физичком величином, у сали која говори о 18. веку, издвајају се кочије које припадају типу четворопрега са двоја врата. Барокне митрополитске кочије су једини сачувани примерак кочија из 18. века у Србији, као и на просторима бивше Југославије.

У новим условима у којима се српски народ затекао у оквирима Монархије након сеоба, отворила се неочекивана могућност за улазак у круг европске културе. Српска књижевност и уметност добијају стилска обележја барока, рококоа и класицизма, створен је грађански слој са либералним назорима, млади људи су се школовали на средњоевропским универзитетима, а напредни интелектуалци допринели су убрзаном преображају српског народа који је, управо захваљујући сеобама из балканске Турске, прескочио неколико векова своје заосталости. Овим је онај део Срба, насељен на широким пространствима Карловачке митрополије, од ушћа Саве у Дунав на југу, до Коморана и Ђера на северу

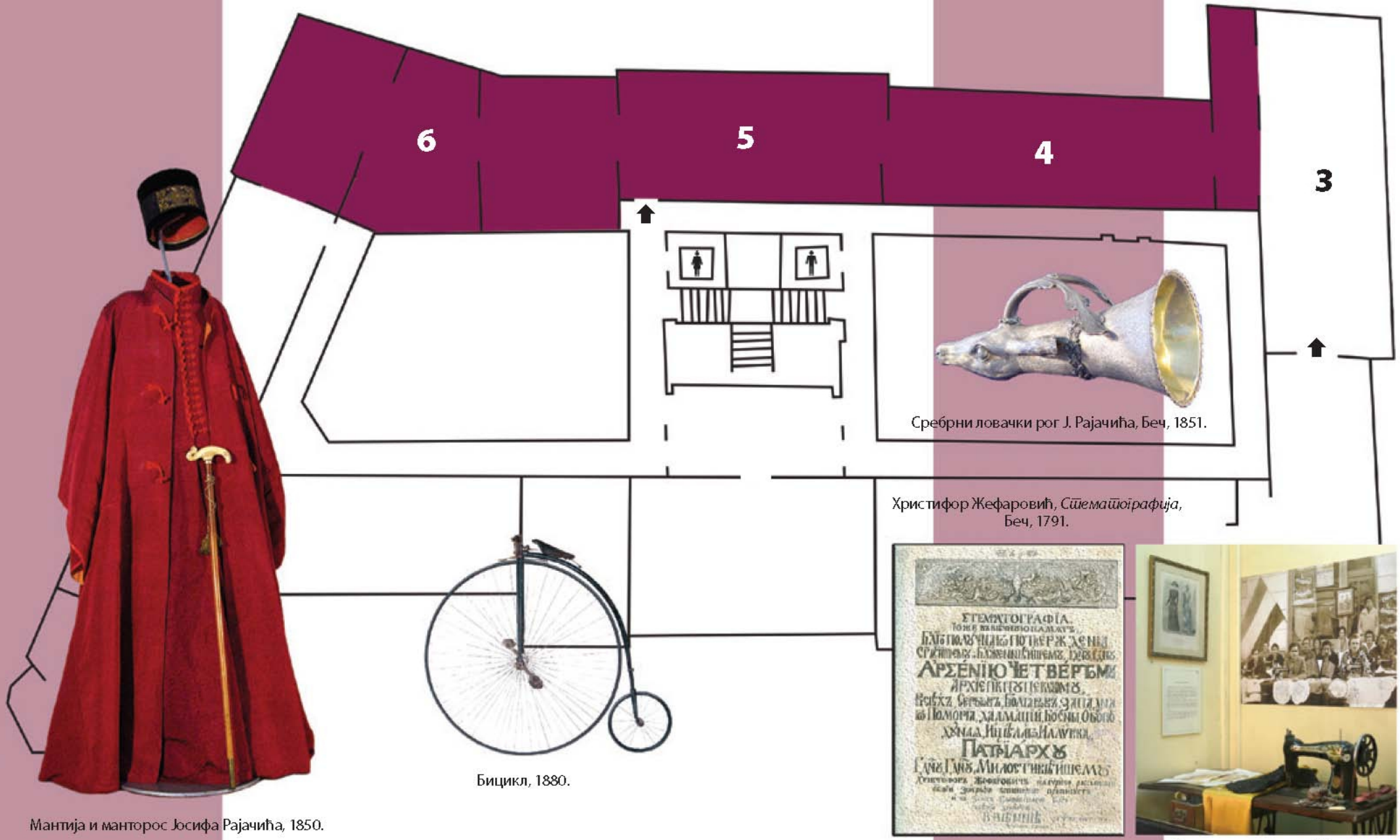

Мантија и манторос Јосифа Рајачића, 1850.

Бицикл, 1880.

Сребрни ловачки рог Ј. Рајачића, Беч, 1851.

Христифор Жефаровић, *Стематографија*, Беч, 1791.

Радња модисткиње, 19. век

Митрополитске кочије, Сремски Карловци, 18. век

и од Темишвара и Арада на истоку, до Лепавине и горњег Карловца на западу, преузео на себе историјску мисију националне и просветне претходнице за читав свој народ.

У оквиру теме о миграцијама и колонизацијама приказана је планска колонизација Немаца, Мађара, Словака, Румуна и Русина у 18. веку. Етничко шаренило допуњавали су и доласци Цинцара, Грка, Јермена и Јевреја, док су Роми били познати као несталан, луталачки народ над којим се тешко успостављала државна контрола. У то време територија данашње Војводине, у политичком и привредном погледу, била је подељена на Војну границу (формирану 1702) као засебну административну област и жупанијске области под цивилном управом. Њихова колонизација служила је економском просперитету појединих области, а истовремено се стварао одбрамбени појас према Отоманској царевини. Пораст становништва условио је оживљавање привреде, занатства, трговине и развој градова. О томе сведоче изложени урбари – аграрно-правни документи којима су регулисане феудалне обавезе појединог места, предмети из одређених занатских радионица, цеховска писма, печати, заставе занатлијских удружења, грбови и гравире градова.

Постојање и суживот већег броја народа на тлу Војводине подразумевао је и мултиконфесионалност. Религиозни живот на овом подручју одвијао се у оквиру православне и католичке цркве, као и у јеврејској, протестантској и гркокатоличкој верској заједници. Стална поставка

исцрпно илуструје овај важан аспект друштвене организације, те се могу видети црквени сасуди, плаштаница, калеж и менора, свештеничке одежде, пурпурна мантија патријарха Јосифа Рајачића (1850), богослужбене књиге на различитим језицима, портрети свештених лица, делови иконостаса и гравире фрушкогорских манастира.

Први српски устанак (1804) као општу борбу за ослобођење Србије од Турака у великој мери подржао је српски народ у тадашњој Хабзбуршкој монархији, а нарочито карловачки митрополит Стефан Стратимировић, који је постао главни саветник устаника и незванични министар спољних послова. Својим везама успео ја да смањи сумњу код Аустрије и ублажи забрану набавке оружја и хране из Срема и Баната. Немерљив допринос дао је и Доситеј Обрадовић, просветитељ и књижевник, касније први министар просвете обновљене Србије, који је у време избијања устанка боравио у Трсту, подржао устанике поезијом и агитовањем међу тршћанским трговцима, скупљајући новчани прилог. Као одјеци Првог српског устанка планула су сељачке буне: Тицанова у Срему (1807) и Крушчичка у Банату (1808). Обе буне су угашене јер је изостала помоћ од устаника и устаничких вође из Србије. Избеглички покрети током Устанка су у три наврата доводили до померања становништва из Србије ка Срему, Банату и Новом Саду. Било је то 1806. и 1808, када су у страху од Турака старци, жене и деца потражили спас на аустријској страни, те након пораза Првог српског устанка 1813, када је вожд Карађорђе и преко 150.000 људи нашло спас на истој страни, где су их прихватиле аустријске власти, српска црква и народ.

Револуционарна збивања у Бечу и Пешти захватила су и Србе у Угарској. Српски народ је 1848–49. повео борбу за територијалну политичку аутономију. Започело се са аграрним немирима у Срему, Банату и Бачкој и одржавањем Мајске скупштине у Сремским Карловцима, што је резултирало избијањем српско-мађарског рата. До краја 1848. године српска војска је предњачила на бојиштима у Бачкој, а мађарска у Банату, да би продором мађарске војске 1849. начињен заокрет у којем је страдало становништво Србобрана, створио се нови талас избеглица, а Нови Сад био скоро сравњен у бомбардовању са Петроварадинске тврђаве. Напоредо са војним дошло је и до политичког слабљења, а затим и гушења српског покрета као политичког чиниоца.

Иако су царским патентом 1849. године званично проглашене посебне крунске области Војводство Србија и Тамишки Банат, Бечки двор је

након одрицања од апсолутизма био приморан да се врати на уставност и споразуме са Мађарима, што је довело до укидања ових области 1860. године. Војна граница је и даље постојала, док су остаци Бачке и Баната враћени у састав Угарске, а Срема прикључени Тројединој Краљевини. Премда је Угарски сабор одбио одлуку Благовештанског сабора из 1861. о аутономији Војводине, зближавања Мађара и Срба су видна на културно-политичком пољу, у чему је највеће заслуге имао Светозар Милетић. Ове догађаје илуструју портрети знаменитих учесника, гравире важних догађаја и битака, архивска грађа и оружје тог периода.

Привредне и политичке прилике у 18. и 19. веку условљавале су културни и просветни развој Срба на овим просторима. Већ крајем 18, а нарочито током 19. века, Срби су остварили значајне успехе на овим пољима. Први су међу јужним Словенима покренули своје народне новине и основали своју Матицу српску 1826, која је издавала часопис *Сербски летопис*, касније *Летопис Матице српске*, отворили две гимназије (Карловачку 1791. и Новосадску 1810), учитељске школе у Сентандреји (1812) и Сомбору (1816) и две богословије. Штампали су знатан број књига и уџбеника. Овај сегмент културног живота илуструју предмети везани за почетак и рад Матице српске (оснивачки акт, портрети оснивача и први бројеви *Летописа*), развој школства (први буквари и школска учила из 19. века), борбу за правопис и победу реформаторских идеја Вука Караџића, цветање књижевности и издавање великог броја часописа који је излазио у Новом Саду, у то време познатог као Српска Атина. Четири књиге из 1847. најавиле су победу народног језика у књижевности: Вуков превод *Новог завета*, Његошев *Горски вијенац*, *Песме* Бранка Радичевића и *Рат за српски језик и правопис* Ђуре Даничића.

Друштвени живот одвијао се у оквиру читаоница, ђачких и певачких друштава и позоришних дружина које се оснивају у свим већим местима Војводине, што је илустровано предметима из позоришног живота, позивницама и програмима поводом разних беседа и забава.

Ликовна уметност је кроз 18. век највише представљена графиком, док су уља на платну и портрети претежнији за приказ 19. века. Процес европеизације српске уметности настаје у 18. веку, када зоографске иконе више не задовољавају укус новог грађанског слоја и образованих црквених кругова. Овде предњаче два значајна графичара: Захарије Орфелин и Христофор Жефаровић. С обзиром на политичку и духовну

Стеван Алексић, *Св. Ђорђије*, 1907.

наклоност Срба у Аустрији према Русији, српски сликари прихватају руске и украјинске утицаје, а најзначајнији представници били су сликари иконостаса. У 19. веку сликари су ученици бечке Академије, следећи тако даље утицаје европеизације до момента када 70-их година Минхен постаје нови центар образовања. Ово је век у којем сликарство доживљава отелотворење кроз низ великих стваралаца: Константин Данил, Јован Поповић, Урош Кнежевић, Катарина Ивановић, Димитрије Аврамовић, Ђура Јакшић, Новак Радонић и други.

У то време развијају се и поједине спортске дисциплине – стрељаштво, мачевање, пливање, бициклизам, који су на изложби заступљене раритетним предметима, као што је бицикл из 1880, стрељачка застава и мета из 19. века и штоперица Лазе Костића.

Формирање грађанског друштва и западноевропски утицаји у начину живота, одевања и становања приказани су деловима грађанске одеће, намештајем рађеним у карактеристичним стиловима (барок, бидермајер, други рококо), сатовима, стаклом и порцеланом из 18. века. Збирка сребра, из заоставштине патријарха Јосифа Рајачића из 19. века, највећа је збирка бечког сребра у Војводини.

Стара градска улица, као посебан сегмент, налази се у великом ходнику, који се простире паралелно са петом салом сталне поставке, и одсликава привредни развој на прелазу два века, када је јачао грађански,

посебно трговачки сталеж. Налазе се овде излози трговина и занатских радионица које су постојале од средине 19. до првих деценија 20. века: фотографски атеље, столарска радионица и модискиња из Новог Сада, радионица играчака из Зрењанина, шнајдерско-кројачка радионица из Земуна, апотека из Оџака и трговина порцелана.

Балска хаљина, Бечеј; свечана хусарска официрска униформа, крај 19. века

Стара градска улица, 19. век

ЕТНОЛОГИЈА

Мултиетничност Војводине једна је од главних особености овог подручја. Резултат је бројних кретања и мешања становништва, која сежу још у давну прошлост, још од праисторијских времена. Обликовању данашње етничке слике допринеле су миграције словенских, угро-финских и германских популација, па данас овде живе Срби, Мађари, Словаци, Русини, Хрвати, Немци, Буњевци, Румуни и други. Иако у суживоту и међусобном преплитању, ови народи су у извесном смислу одржали своје специфичности – од обичаја, до ношњи и религијских поимања.

Експонати у етнолошком делу сталне поставке говоре о материјалној култури Војводине у 19. и 20. столећу. Путем тематских целина као што су народна архитектура, пољопривреда, ткање, ћилими, уређење куће, обичаји и народне ношње, посетилац добија слику о свакодневном животу становништва.

Након ратних прилика узрокованих сукобом између Аустрије и Турске, са успостављањем аустријске власти, средином 18. века долази до насељавања становништва у опустошене крајеве и подизања нових насеља. Изградња је била планска и прописана – куће су биле поређане једна поред друге, имале су забате окренуте према улици, а окућнице су углавном биле једнаких димензија и подразумевале су економске објекте и баште у задњем делу. Материјал од којег су куће грађене био је земља, која је набијана или су од ње прављени блокови, који би се сушили на ваздуху или пекли. Набијаче су биле типичне војвођанске куће и њихови зидови прављени су набијањем земље у калупу од дрвених дасака. Имале су трчшане кровове, а грађа за њихову конструкцију допремана је токовима Тисе, Дунава и Саве.

У овом делу поставке изложен је оригинални део трема из прве половине 19. века који потиче из Бољеваца у Срему, украшен урезаним геометријским и стилизованим флоралним мотивима. Трем је наткривени део куће, најчешће постављен на њеној дужој дворишној страни, а

Трем, Бољевци, прва половина 19. века

Дрвени плуг, Долово, 19. век

његова функција није била само грађевинска или украсна, већ је била и друштвеног типа. На њему су, нарочито лети, чланови породице проводили време, обављајући различите послове (везане за пољопривреду или кућне радиности) или се дружећи, што показују и репродукције оригиналних документарних фотографија, које је направио др Милан Симоновић крајем 19. и почетком 20. века, а које данас представљају важан етнолошки извор.

Плодна војвођанска равница одувек је била погодна за пољопривредне активности. Обрадиве

површине настајале су исушивањем мочварног тла, преоравањем пашњака, али и планским уређењем водотокова, те успостављањем система канала. Земљорадња и сточарство су доминирали и њихов развој дао је основу за уздизање сеоског становништва, али је и риболов представљао важну привредну грану. О томе сведоче бројне алатке изложене на Сталној поставци, које су служиле за окопавање, сетву и жетву усева, дрвени плуг са колечкама и јармом из 19. века, затим делови чобанске одеће, пастирски прибор и запрежна опрема.

Поред тога, посебну пажњу привлаче макете објеката који су имали улогу у млевењу жита – млинови, чије је камене жрвње-ве покретала снага ветра (ветрењаче), снага воде (воденице) или коњска снага (суваче). Суваче су имале јединствену архитектуру – кружног су облика, у пречнику од 18 до 20 м, са купастим кровом прекривеним црепом. Једина сачувана сувача, чија је макета на Сталној поставци, потиче са краја 19. века и налази се у Кикинди.

Очувани прибор за предење и ткање – вретена и разбоји, као и предмети направљени од текстила, говоре о његовом вишеструком значају у животу људи. У домаћој радиности важно место имали су вуна, кудеља и лан, а током 19. века прихваћен је и памук. Производња текстила била је сложена и обухватала је активности гајења, убирања, прераде сировина биљног (кудеља, лан) и животињског (вуна) порекла у текстилну нит, припрему основе и потке за ткање и само ткање. У 19. веку девојке су за свој мираз издвајале делове одеће, ћилиме, постељину, пољаве, пешкире, столњаке и све оно што им је било потребно за домаћинство, а у складу са имовинским приликама породице у којој су стасавале. На поставци је изложен разбој из села Стапар, који потиче из 1852. године. Ово село било је један од центара за ткање ћилима, поред Кумана у Банату.

Преслице су биле главни алат за прераду или припрему нити за ткање (вунене, кудељне или ланене нити), које су се састојале од држача, често веома лепо украшеног, и вретена. Крајем 19. и почетком 20. века, предење је олакшано употребом ножног кола, које је у Војводину стигло са колонистима (Немцима, Русинима и Словацима) и чија примена узрокује развој ове текстилне

Капа златара, Врачев Гај, 1896.

Торба, Лалић, 1910.

Столице, крај 19. века

Девојачки сандук, Бачки Брег, 1796.

гране – отварају се бројне вуновлачаре и предионице. Преслице су имале и одређено симболичко значење у девојачком животу – прихватање преслице на дар значило је и животни избор. Најстарија међу изложеним, из 1797. године, има приказ пређе са једне, а пређино име, презиме и годину са друге стране.

Платно су ткале девојке, млађе и старије жене током целог 19. века, а овај обичај наставио се све до средине 20. века. На изложби се могу видети различити примерци пешкира, који су имали вишеструку функцију – практичну (за брисање руку, лица и тела, за прекривање хране, за прекривање теста и увијање хлеба), украсну (стављани су око иконе, огледала или на унутрашњу страну ормара са девојачком спремом) и обредну (служили су као свадбени дар, као део девојачке спреме, приликом крштења деце и испраћаја покојника).

Реч ћилим турског је порекла и односи се на вунену тканину која је служила за прекривање кревета и столова. Осим у свакодневном животу, ћилими су коришћени приликом различитих свечаности и обреда. Ове предмете, које често краси изузетна лепота боја и орнамената, у Војводини су ткале припаднице различитих народа – Српкиње, Румунке, Мађарице и Шокице, нарочито током 19. и прве половине 20. века.

Ткане слике, какве се могу видети на Сталној поставци, имале су занимљиве мотиве, често реалистичне представе папагаја и петла, који су преузимани из женских часописа седамдесетих година 20. века.

Као и данас, изглед сеоског ентеријера зависио је од богатства власника, његове етничке и верске припадности. Куће су могле имати једноставан распоред просторија, који се састојао од кухиње, собе и оставе, али је било и већих, које су добијале још једну собу. На Сталној поставци представљен је дрвени намештај за одлагање одеће, спавање и седење. Посебну традиционалну вредност имају сандуци, који су у војвођанском ентеријеру присутни још од 18. века. У сеоским заједницама, у сандуке је одлагана девојачка спрема, односно мираз, који се током свадбених свечаности преносио у младожењину кућу. Свечаним преношењем девојачког сандука у чисту собу, невеста је постајала члан младожењине породице, али је сандук и даље остајао у њеном

Разбој за ткање, Стапар, 1852.

власништву. Због вредности коју је имао у животу једне девојке, а потом и жене, овом комаду намештаја поклањана је посебна пажња – детаљна израда и украшавање, али и брижљиво чување. Етнолошки део Сталне поставке красе и други уметнички и употребни предмети, који показују изузетну умешност мајстора и њихов осећај за лепо – попут петролејских, уљаних и других лампи, икона на стаклу, зидних сатова и сл.

Традиционална кухиња представљена је посуђем од керамике, метала и дрвета, док је посебно место дато прибору за мешење и печење хлеба. У сеоским срединама дуго је опстао обичај припремања хлеба и његовог печења у зиданим пећима. Од прибора за прављење хлеба изложене су традиционалне посуде за мешење хлеба од дрвета и керамике, које се називају нађве, лопар за убацивање хлеба у пећ и сађуре, плетене корпице у којима се чувао хлеб. Дрвена посуда са шест удубљења, тзв. лебара, која је такође изложена у витрини и потиче из 1890. године служила је за киселење теста. Свако удубљење било је предвиђено за дан у недељи, док се на дан печења хлеба јела лепиња, погача или кувала попара од осушеног хлеба.

Бројни предмети, попут свадбених штапова, деверског пешкира, чутуре, колевке са опремом, дечјих играчака, покрова, пешкира за крста

Народне ношње

и др. сведоче о сложености духовног и друштвеног живота становника Војводине. Они су углавном везани за обичаје који обележавају најважније тренутке у животу – рођење, детињство, венчање и смрт, а који су неретко били праћени одговарајућим ритуалима и магијско-религијским радњама. У традиционалним заједницама деца су увођена у друштво кроз свакодневне послове, ритуале и игру. Постојао је низ обичаја који је пратио рођење детета – доношење поклона, крштење, припрема одеће и опреме за бебу. Колевка и дубак, као и јастуче за крштење били су значајни предмети, чијој изради се приступало са посебном пажњом. Колевку би отац припремао унапред, било да ју је сам правио и украшавао, било да ју је наручивао код сеоских мајстора. Припрема постељине за колевку била је дужност мајке, свекрве, младине мајке или неке ближе рођаке. Ова опрема се чувала у тајности, а купање детета по рођењу било је ритуални чин – апотропејски (заштитнички) и чистилачки. Новорођенче се купало сваки дан до четрдесетог дана, а касније све ређе (једном или два пута недељно).

На сличан начин, сведбени обичаји имали су посебно место у животу у сеоским срединама. У Војводини су се они разликовали у зависности од етничке припадности њених становника, али су увек имали заједничко својство – учешће целе породице, родбине, пријатеља и комшија. Вереничке марамице код Мађара, момачки штапови код Мађара и Сло-

вака, чутура код Срба – симболизују одређене ритуале пре свадбе, док колач за младенце у облику круга и плетенице код Мађара, невестињски венац и пешкири за кума и девера код Срба симболизују ритуале у току свадбе. У брачну заједницу ступало се рано: девојке са 16, 17 и 18 година, а младићи са 18, 19 и 20.

На Сталној поставци представљени су и обичаји који се везују за смрт. У традиционалним заједницама, а у складу са хришћанским поимањима, смрт се није сматрала крајем већ стањем у којем душа наставља пут на онај свет. При томе, улога живих је да кроз одређене обреде обезбеде бољи живот покојнику на оном свету (од обреда када је покојник још у кући, преко обреда у току покопа, до оних након смрти). Текстилије које се користе приликом сахране – покров, платно и пешкири, припремају се унапред и чувају за потребе погребних обичаја. Надгробни споменик из 1816. са натписом на црквенословенском, босиљкача (босиљак је биљка са мистичним и заштитним својствима) само су неки од бројних елемената погребних обичаја православног становништва.

Последњи део Сталне поставке посвећен је ношњама народа који су живели на територији Војводине током 19. и 20. века. Он сведочи о многобројним кретањима становништва и разносврсности културе Срба, Мађара, Словака, Буњеваца, Бугара, Русина, Шокаца, Румуна, Немаца и др. Развој националних костима зависио је од климатских услова и различитих културно-историјских околности, па је основни тип ношње у Војводини тзв. панонски и карактеришу га широки одевни предмети од белог платна, ланеног, кудељног или памучног. Карпатско-степски утицаји видљиви су у облику сукнених и крзнених одевних предмета, док се средњоевропски везују за планско насељавање становника из подручја средње Европе, који доносе индустријске тканине и нове кројеве одеће.

Посебно се издваја одећа израђена од овчије коже са крзном на унутрашњој страни, типична за Панонску низију. Овакву одећу, погодну за заштиту од јаког ветра и хладноће, израђивале су посебне занатлије – ћурчије, често је украшавајући апликацијама од бојене коже и везом од вуне. Све до 20. века основна

боја кожне одеће била је бела, па је у црно обојен кожух – краћи капут са рукавима, показивао имућност његовог власника.

На поставци се издваја колекција свечаних оглавља младих жена. Ови предмети изузетне лепоте израђени су од различитих материјала и често веома раскошно украшени. Један од важних показатеља статуса жене у традиционалном друштву био је однос према коси, па се промене њеног статуса рефлектују и у овом елементу. Иако су произилазила из далеких традиција које су се разликовале, правила у начину чешљања девојака и жена била су иста код свих етничких група у Војводини. Девојке су углавном ишле гологлаве, али су након удаје косу морале да покрију. У току свадбе, уместо венца, невести се на главу стављало оглавље удате жене, а овај обред *повезивања* или *убрађивања* невесте обављан је све до друге половине 20. века. До рођења првог детета младе удате жене, у посебним приликама, носиле су раскошна свечана оглавља, најчешће богато украшене капице или мараме, које су добијале од мужевљеве породице. Оглавља са златовезом (капе златаре) била су део српске, шокачке, румунске и буњевачке ношње током последњих деценија 19. века, и одржала су се понегде и до средине 20. века.

Део Сталне поставке на којем су изложене ношње становништва колонизованог после Првог и Другог светског рата има мото *Сећање на стари крај*. Познато је да су колонисти, прилагођавајући се новом окружењу, прихватали грађанску ношњу, али старе ношње и даље користе у свакодневном животу. Између осталог, на поставци су представљени црногорски национални костим из Бијелог Поља и невестињска ношња из Купреса у Босни из прве половине 20. века.

Токе, Нови Бечеј, крај 19. века

МУЗЕЈ ПРИСАЈЕДИЊЕЊА 1918.

Током 2017. године Музеј Војводине је формирао збирку, а потом и Одељење под називом Музеј присаједињења 1918. Циљ је био да се сакупе музеалије и отвори изложба о догађајима на простору Војводине на крају Првог светског рата. Споразумом са Архивом Војводине добијен је излагачки простор од око 250 м^2, на којем је 2018. реализована стална поставка овог музеја.

Централни део сталне поставке

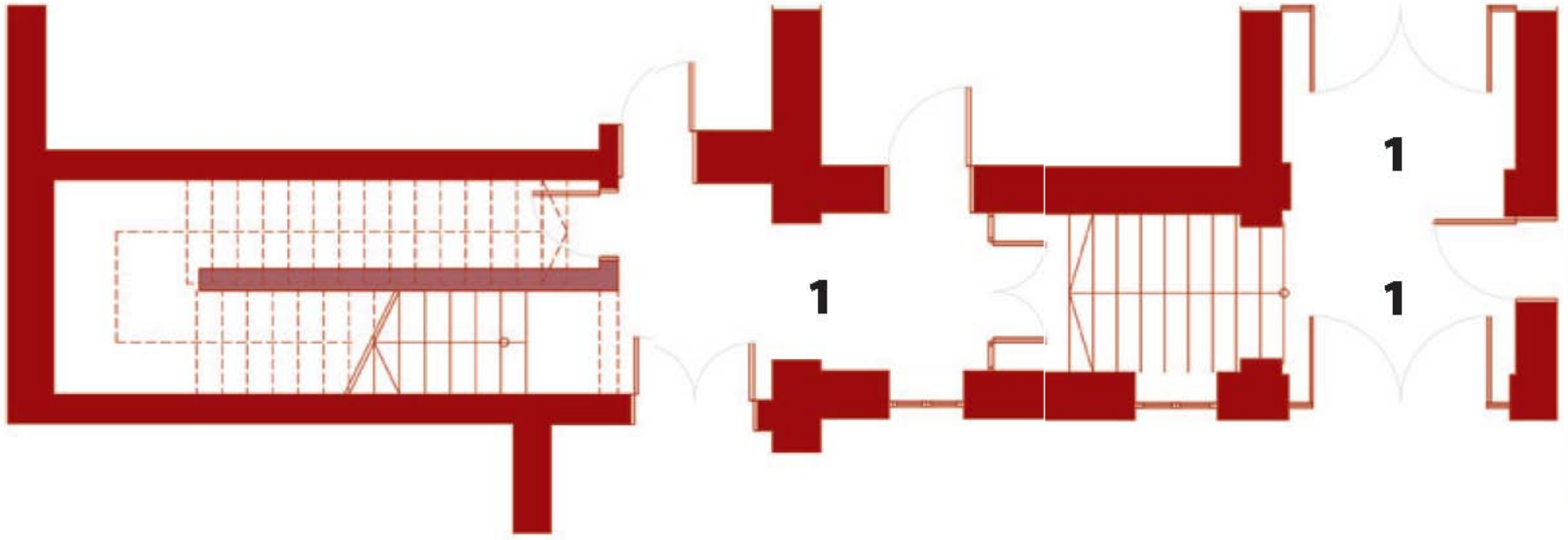

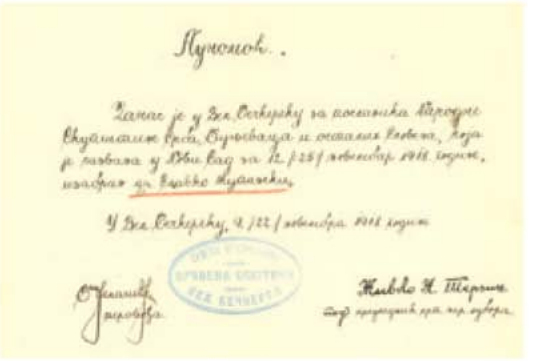

Пуномоћје за посланика др С. Жупанског за Велику народну скупштину

Анастас Боцарић, *Велика народна скупштина у Новом Саду 25. новембра 1918.*

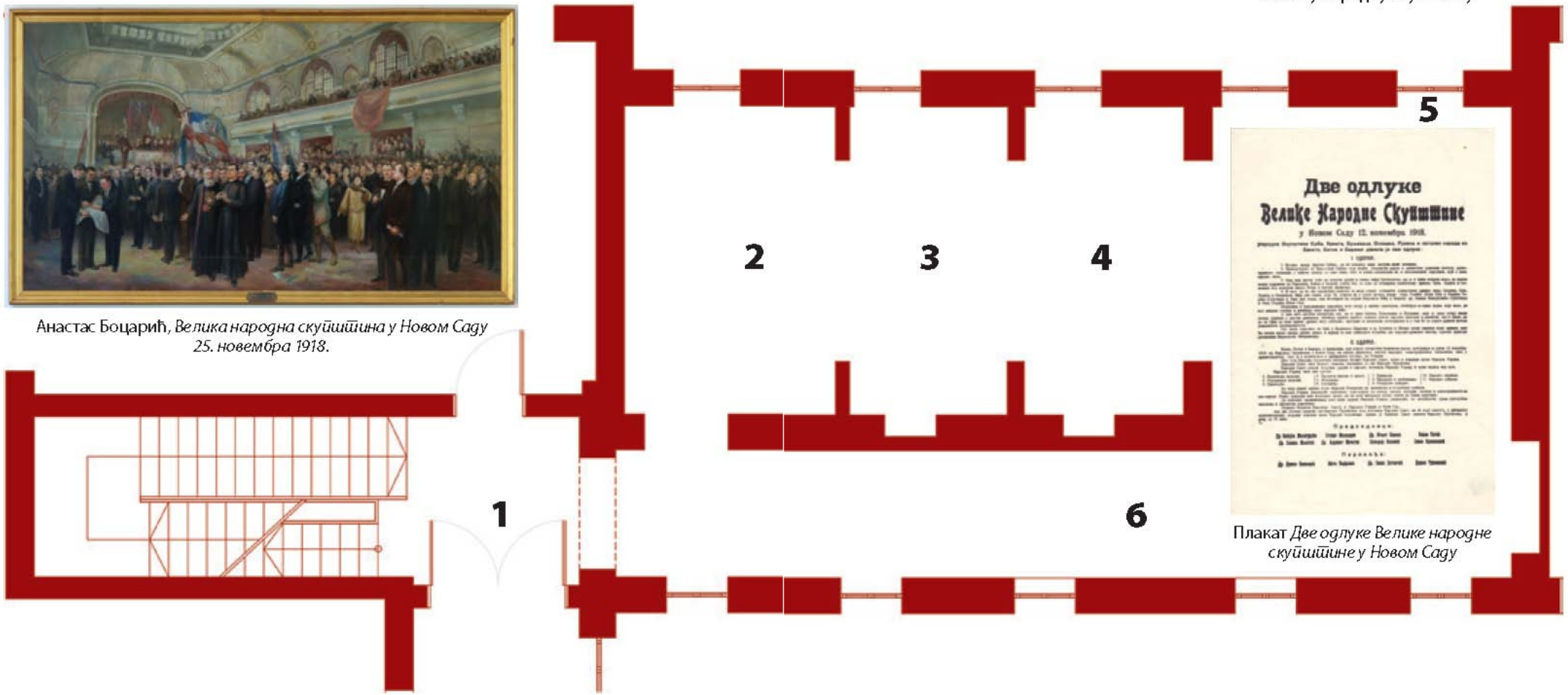

Две одлуке
Велике Народне Скупштине
у Новом Саду 12. новембра 1918.

Плакат *Две одлуке Велике народне скупштине у Новом Саду*

На изложби је обухваћено шест тема: Предисторија присаједињења (од Бечког рата 1863. до средине 19. века и формирања Војводства Србије и Тамишког Баната у оквиру Аустријске монархије, до процеса мађаризације и укидања црквено-школске аутономије Срба у Аустро-Угарској), Почетак Првог светског рата, обележеног репресијом над Србима у Угарској, мобилизацијом Срба за рат против Србије и Русије, која је стала на страну Србије, добровољачки покрет Срба за сопствено ослобођење, Покретом за самоопредељење на војвођанским просторима октобра и новембра 1918, Изборима за Велику народну скупштину Срба, Буњеваца и осталих Словена на подручју Баната, Бачке и Барање, као и Срема, који су резултирали Румским збором (24. новембра) и Новосадском скупштином (25. новембра 1918), на којима је изгласано присаједи-

Галерија портрета учесника Велике народне скупштине 1918.

Централни део сталне поставке

њење ових области Краљевини Србији и улазак у Краљевину СХС, проглашену 1. децембра 1918. На Новосадској скупштини било је и жена посланика, које су право гласа добиле од Новосадског српског народног одбора. На изложби су приказани портрети седам жена посланица и више портрета знаменитих учесника мушкараца (краљ Петар, регент Александар, унијатски прота Јован Храниловић, вођа Срба из Војводине Јаша Томић, вођа Буњеваца из Бачке католички свештеник Блашко Рајић, словачки вођа Људевит Мичатек итд.). Изложба је интерактивна, са низ електронских презентација и апликација.

Улаз у Музеј присаједињења је из Дунавске 35, али са бочне стране зграде која гледа на нову уређену урбану целину – Парк присаједињења, насталу поводом његовог отварања 25. новембра 2018. године.

НОВИЈА ИСТОРИЈА

Зграда Музеја Војводине у Дунавској 37 је наменски изграђена за музеј 1970. године, по пројекту архитекте Ивана Витића. У њу је смештено Одељење за новију историју које се бави истраживањем, прикупљањем, обрадом, заштитом и презентацијом музејског материјала из историје Војводине у 20. веку и постављена је стална изложба која приказује политичку, привредну и војну историју Војводине од 1914. до 1945. године.

Сталном поставком доминирају највише политички и ратни догађаји (Први и Други светски рат), а заступљене су и теме које су уско везане за периоде пре и током ратова.

После укидања Војводства Србије и Тамишког Баната (1860) код Срба на тлу Војводине отпочиње период модерног политичког организовања. Светозар Милетић оснива Српску народну слободоумну странку (1869), чији су неформални темељи постављени на Благовештанском сабору (1861), делујући преко *Заставе*, која је покренута 1866. Током осамдесетих година странка се поцепала на либерале, предвођене Михајлом Полит-Десанчићем и радикале, предвођене Јашом Томићем. Од Аустро-угарске нагодбе (1867) и Закона о народностима (1868) Срби су се борили против мађаризације и за политичко-територијалну аутономију. Када је 1912. суспендована и црквено-школска аутономија, то је био знак да Срби неће моћи у оквиру Аустро-Угарске остварити своја права.

После Сарајевског атентата 28. јуна 1914, који је послужио као повод, отпочео је планирани аустро-угарски напад на Србију. Рат против Србије одмах је постао европски и светски. Први светски рат је приказан оружјем, униформама и војном опремом, фотографијама фронтова и позадина, картама војних операција. Посебно је истакнут добровољачки покрет који је представљен заставом Удружења добровољаца из сремског села Сусек.

Рат је завршен победоносно за Србију, што је омогућило стварање Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. На Великој народној скупштини у Новом Саду 25. новембра 1918. Војводина се присајединила Србији, а

Први светски рат

с њом и новоствореној држави чије су границе према Мађарској и Румунији одређене на Париској мировној конференцији 1919. године. Овај важан догађај забележио је Анастас Боцарић, познат по популарним сликама историјског и националног жанра. Слика Велике народне скупштине је рађена током 1922. и 1923. године, а по први пут је представљена јавности 1925. године у дворани суботичке гимназије. Желећи да пружи што реалистичнији приказ и портретише све личности присутне на Великој народној скупштини, Боцарић је преко дневне штампе позивао учеснике Скупштине да пошаљу своје фотографије, а организовао је и лично позирање појединих делегата. Слика се налази и на сталној поставци Музеја присаједињења.

У историјској представи о држању војвођанских Срба у Првом светском рату промиче чињеница да се, поред припадника добровољачких покрета, већина заправо борила у редовима аустроугарске армије. Имајући у виду њихов однос према матичној држави Србији, војне власти су их махом упућивале на друге фронтове као што су Сочански према Италији и Галицијски према Русији. О верности појединих Срба према Аустро-Угарској сведочи и чутура српског војника Радована Јеврића из Јарка, коју је њен власник ручно декорисао грбом краљевине Угарске.

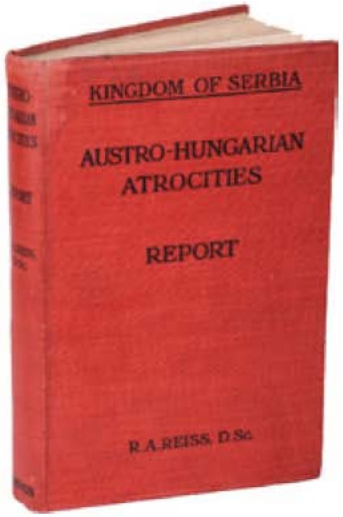

Рудолф Арчибалд Рајс, *Злочини аустроугарских трупа у Србији 1914/15.*

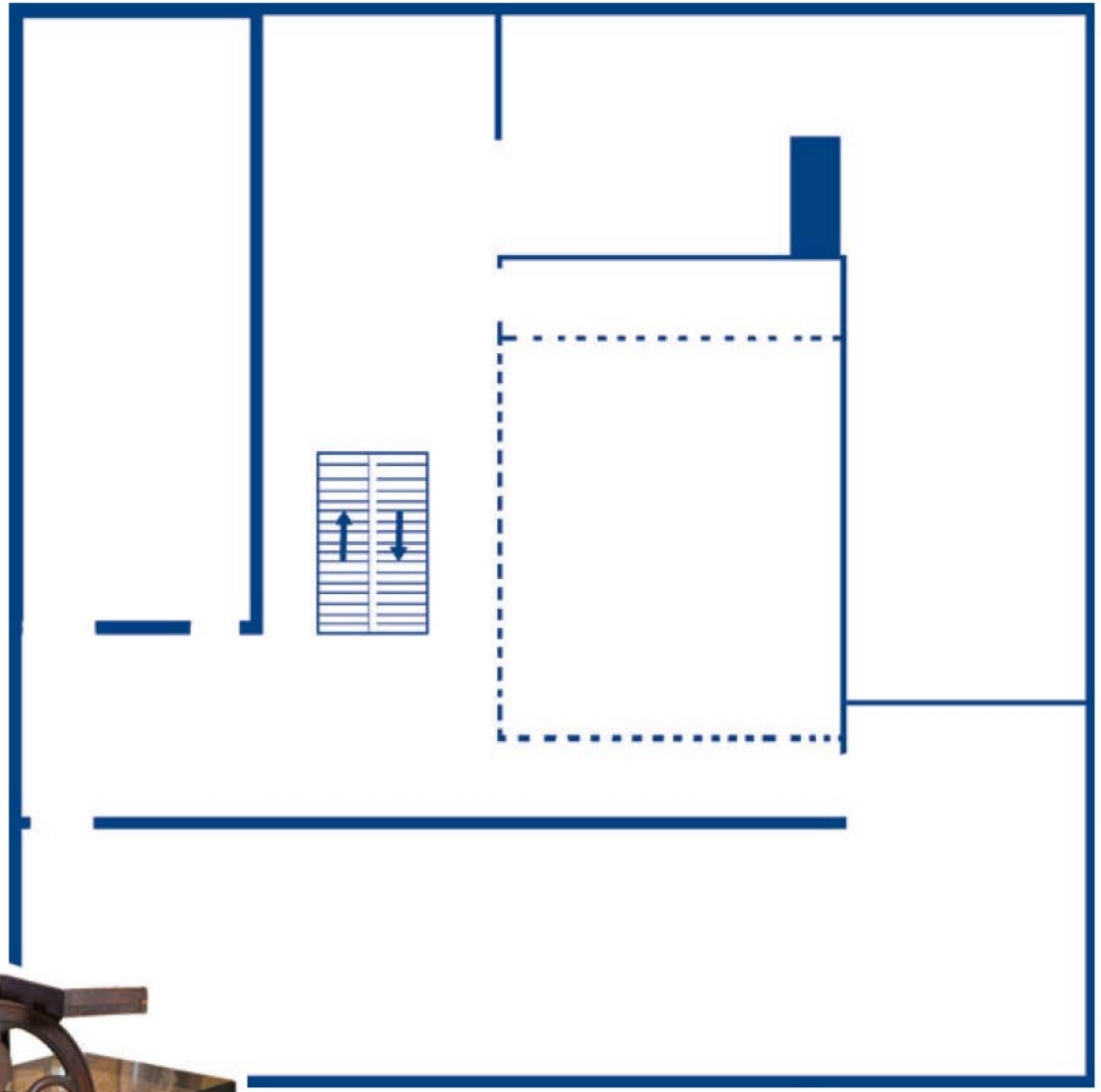

Илегална партизанска штампарска машина

СЛОБОДА

СОЦИЈАЛДЕМОКРАТСКИ ДНЕВНИК

САЗИВ НАРОДНЕ СКУПШТИНЕ

Срба, Буњеваца и осталих Славена.

Часопис *Слобода* о присаједињењу Војводине Србији 1918.

Плакат из Другог светског рата

Једна од трагичних појава по којима је Први светски рат остао запамћен су масовни злочини над цивилним становништвом. Међу најмасовнијима су били злочини аустро-угарских трупа над српским становништвом на подручјима које су оне запоселе. Број жртава се процењује на око 4.000, међу којима је био велики број жена, деце и стараца, а сведочанство о томе представља књига *Злочини аустроугарских трупа у Србији 1914/15.* настала на основу извештаја комисије којој је на челу био угледни швајцарски хемичар и криминолог др Рудолф Арчибалд Рајс.

Период између два светска рата на сталној поставци приказује за сада само политички живот, који се одвијао кроз активност политичких странака, српских и мањинских, кроз парламентарне и локалне изборе, синдикалну активност – штрајкове, и штампу. Оригинални леци и плакати, брошуре, листови, страначке књижице и други артефакти сведоче о томе. Пред крај овог периода забележени су процеси фашизације и деловање *пете колоне* (код Немаца и Мађара).

Отпор према окупацији н фашистичком режиму развијао се постепено, прилагођен географским и демографским приликама. Паралелно са народноослободилачком борбом настајали су и нови органи власти и аутономија Војводине. Партизанске јединице и Совјетска армија ослободили су Војводину у јесен 1944, а Сремски фронт ликвидиран је априла 1945. На изложби је приказан фронт (највеће војне операције) и позадина (партизанско школство, штампа итд.).

Оружје из Другог светског рата, пропагандни материјал, фотографије, одење, као и тигл за штампање часописа *Слободна Војводина*, *Наша борба*,

Други светски рат

те плаката, летака и брошура, који је радио у периоду октобар 1943. – септембар 1944, представљају репрезентативан оквир за упознавање новије историје у Војводини. „Партизанско буре“ са Рохаљ-базе, главног логистичког центра сремских партизана, је направа која је служила за дезинсекцију одеће, која би се полагала у метални оквир бурета, тако да га не додирује, док би се испод њега наложила ватра која би високом температуром убијала паразите. Направа је била најбоље средство за превенцију тифуса, опаке заразне болести коју преносе ваши које се завлаче у одећу. Овај британски изум из Бурског рата уведен је, као обавезна санитетска опрема у јединице НОВ-а и ПОЈ-а у пролеће 1942. године, Статутом пролетерских бригада. Међутим није их било довољно, што је изазвало велику епидемију пегавог тифуса у јединицама Главне оперативне групе уочи битке на Неретви. На поставци се могу видети и ордења, као што је Орден Народног хероја, једно од најзначајнијих одликовања социјалистичке Југославије. Установљен је још у току рата, 1943. године, а прве скице направио је Ђорђе Андрејевић Кун, академски сликар и водећи уметник НОП-а. На основу скица, орден је моделовао чувени скулптор Антун Аугустинчић.

Изложба о Другом светском рату остала је у изворном облику, док је међуратни период (период Краљевине Југославије) битно смањен и приказан у коридору. Изложба о Првом светском рату (1914–1918) налази се у делу сале испред изложбе о Другом светском рату (на 105 м^2).

Други светски рат, завршни део

МУЗЕЈСКИ КОМПЛЕКС У КУЛПИНУ

Кулпин, насеље у Бачкој које се још у 13. веку спомиње као посед који додељује угарски краљ, у првој половини 15. века долази у посед српског деспота Ђурђа Бранковића. У Кулпину је било српских становника и за време отоманске окупације (16–17. век). После Карловачког мира (1699) Кулпин доспева у посед херцеговачких досељеника Стратимировића (1745), пошто је Београдским миром (1739) граница Хабзбуршке и Отоманске империје утврђена на Сави и Дунаву. Током 50-их година 18. века у Кулпин су се доселили Словаци са севера Угарске, данашње јужне Словачке, који су на поседу племића Стратимировића имали статус кметова. Породица Стратимировић је дала две значајне личности: Стефана Стратимировића, карловачког митрополита (1790–1836) и Ђорђа Стратимировића (1822–1908), српског вождa у Револуцији 1848. и аустријског генерала. У другој половини 19. века имање је продато породици Семзо, да би га она 1889. продала Лазару Дунђерском. После Другог светског рата имање и дворац су национализовани.

Музејски комплекс у Кулпину смештен је у четвороугаоном парку од 4,5 хектара, који је настао 30-их година 19. века, по узору на тзв. пејзажне или енглеске паркове, са засадима ретког растиња и дрвећа. Овај комплекс чини више објеката: два дворца, велики и мали, са помоћним зградама: павиљон 1, павиљон 2, управна зграда, објекат традиционалне сеоске културе градитељства, разни мањи објекти. У непосредном окружењу су храм Српске православне цркве, стара зграда школе, парохијски дом и храм Словачке евангелистичке цркве, као и родна кућа српског патријарха Георгија Бранковића из 19. века.

Пољопривредни музеј – Идеја да се оснује Пољопривредни музеј покренута је 1948, издвајањем пољопривредне збирке из фундуса Војвођанског музеја. Након две деценије од првобитне замисли музеј је коначно основан 1991. године, залагањем више институција и на иницијативу групе грађана. Наредних година је, уз помоћ Музеја Војводине и Пољо-

Велики дворац у Кулпину

привредног факултета у Новом Саду, настављена рестаурација објеката и поступна реализација сталне поставке: историја хмељарства, пшенице, сирка, конопље, млекарства, говедарства, свињарства и овчарства, као и пољопривредних машина и оруђа. Од 2004. године Пољопривредни музеј се налази у саставу Музеја Војводине, као и цео Музејски комплекс у Кулпину.

Изложба стилског намештаја – После радова на рестаурацији Великог дворца 2009. године, у овом објекту је постављена изложба стилског намештаја, обогаћена ликовним делима. Изложба је претходно била у дворцу Дунђерских у Челареву. Збирка стилског намештаја прикупљана је од 1955. године и обухвата предмете стамбеног мобилијара занатске израде од почетка 18. до почетка 20. века.

У Музејском комплексу у Кулпину одржава се више манифестација локалног становништва, као и Ликовна колонија Музеја Војводине. У комплексу је снимљено више телевизијских и филмских остварења.

Изложба из историје пољопривреде

Поставка стилског намештаја
у Великом дворцу

ЕТНО ПАРК „БРВНАРА“ У БАЧКОМ ЈАРКУ

Етно парк „Брвнара“ у Бачком Јарку – завичајна музејска збирка етнолошко-историјског карактера, настала је на основу иницијативе колониста из Босанске Крајине који су се настанили у Бачком Јарку, са жељом да се сачува сећање на стари завичај. „Брвнара“ је подигнута је 1978. године, а поред ње постављена су три оригинална објекта купљена на терену. Нову сталну поставку у објектима реализовао је Музеј Војводине 2012. године.

Етнолошки део илуструју бројне ношње, посуђе, намештај, преслице за израду вуне и други предмети везани за рурални живот. Историјски део сталне поставке приказује колонизацију из динарских крајева (Босанске Крајине, Лике и др.) на подручје данашње општине Темерин током 20. века и састоји се из четири тематске целине, које приказују развој места од времена рата до 90-их година 20. века. На изложби су приказани оригинални музејски предмети, документи и фото материјал, значајни за народну културу и историју Крајишника.

Објекти у Етно-парку

Музејска кућа

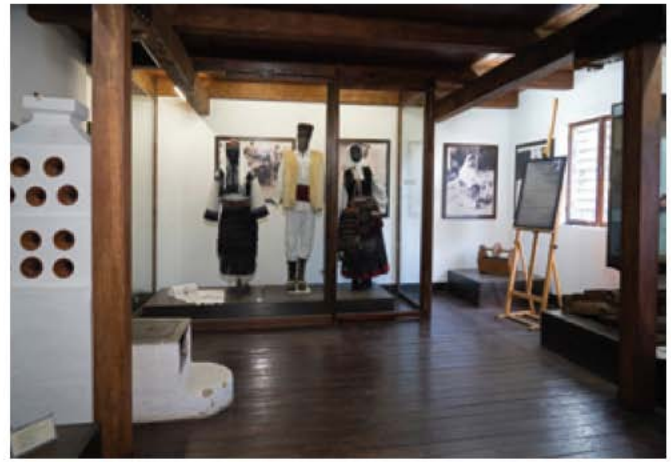

Етнолошки део сталне поставке